

NAGEHAN TOKDOĞAN • **Yeni Osmanlıcılık**

NAGEHAN TOKDOĞAN 1984 Ankara doğumlu. Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olduktan sonra, aynı üniversitenin İletişim Fakültesi'nde yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Akademik ilgi alanları arasında milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet, erkeklik çalışmaları, insan hakları, duygular sosyolojisi ve etnografi bulunuyor. Bu alanlarda yazdığı makaleler muhtelif dergilerde yayımlandı. Aynı zamanda İletişim Yayınları'ndan çıkan *Ahlaki Açıklık: Yetişkin Idealistler İçin Bir Kılavuz* ve *Niçin Büyüyelim: Çocuksu Bir Çağ İçin Altüst Edici Düşünceler* kitaplarının çevirmenidir.

İletişim Yayınları 2690 • Araştırma-İnceleme Dizisi 442

ISBN-13: 978-975-05-2525-4

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hüseyin Türk

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DIZIN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NAGEHAN TOKDOĞAN

Yeni Osmanlıcılık

Hınç, Nostalji, Narsisizm

Babam'a....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
------------	----

Giriş.....	15
------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Duygular, Siyaset ve Siyasal Semboller Üzerine	25
Duygusal yatırım nesnelere olarak semboller.....	33
Ulus devlet, milli kimlik, sembolik siyaset ve duygular.....	41
Yeni Osmanlıca yeni milli kimliğe doğru.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

Alternatif Bir Milli Kimlik Anlatısı Olarak Yeni Osmanlıcılık	49
Osmanlıca anlatının bir yönetme stratejisi olarak doğuşu.....	51
Cumhuriyete musallat olan <i>hayalet</i>	57
Kimlik bunalımına deva olarak Yeni Osmanlıca anlatının yeniden doğuşu: 1980'ler.....	63
Türklük ve İslâmlığın mutlu birlikteliği: 1990'larda Yeni Osmanlıca dalga.....	69

Osmanlılığın milli kimliğin kurucu anlatısı olarak yeniden tesisi: AKP dönemi.....	73
AKP döneminde ete kemiğe bürünen hayalet: Banal Osmanlılık.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mağdurdan Muktedire, Menderes'ten Abdülhamid'e: Yeni Osmanlıcı Anlatının Kurucu Sembolü Olarak Erdoğan ve Pathosu	95
Geçmişin yaraları: Mağduriyet mirasının Lider aracılığıyla aktarımı.....	98
<i>İmparatorluğun kaybı ve Batı'yla karşılaşma deneyiminin duygusal tezahürleri olarak aşağılanma, haset ve iğrenme</i>	101
<i>İçimizdeki Batı: Kadim bir mağduriyet faili, nefret, kaygı ve öfke nesnesi olarak CHP ve zihniyeti</i>	114
Menderes'ten Abdülhamid'e giden yolda kritik bir kavşak: Erdoğan'ın Davos çıkışı ya da biz aslında kimiz?.....	129
Yeniden diriliş, yeniden yükseliş: İntikam arzusu ve tehdit algısı arasında II. Abdülhamid olarak Erdoğan.....	145
Yeni Osmanlıcı anlatının kurucu duygusu olarak ontolojik hınç.....	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yeni Osmanlıcı Anlatının Sembolik Mekânı Olarak İstanbul: Nostalji, Romantizm ve İç Emperyal İştah	167
İslâmi eve dönüş arzusunun mekânları: Ayasofya ve Çamlica Camii.....	172
İki kültür savaşının mekânları: Atatürk Kültür Merkezi ve Topçu Kışlası.....	186
Emperyal iştahın ve Batı karşısında simgesel üstünlük gösterisinin mekânları: Gigantomanik fanteziler.....	196
Maddi üstünlük ve zenginleşme iştahının mekânları: İnşaatlar.....	203
<i>Herkes için fethin mekânları: Panorama 1453 Fetih Müzesi ve Yenikapı Meydanı Fetih Şölenleri</i>	209

Yeni Osmanlı Anlatının Ruhuna Uygun Bir Mit Yaratımı Olarak "15 Temmuz Destanı" ve Milli Narsisizm	221
Milletlerin ve milli kimliklerin inşasında kilit bir sembolik uğrak: Ulusal mitler	223
Bir mitin doğuşu: 15 Temmuz olayı	228
15 Temmuz'un intibaı: Yenilgi değil zafer, mağduriyet değil kadir-i mutlaklık	230
Sıra dışı bir olayın "sıradan" aktörleri: Şehitler, gaziler, kahramanlar	231
<i>Ethostan pathosa</i> : Yenikapı ruhu ve milli narsisizmin tesisi	240
Milli narsisizmin banal tezahürleri: Anıtlar, anmalar, marşlar ve ad vermeler	250
15 Temmuz kimin destanı? Milli narsisizm mi kolektif narsisizm mi?	255
Sonuç	261
<i>KAYNAKÇA</i>	273
<i>DİZİN</i>	283

ÖNSÖZ

Türkiye'nin siyasal tarihi genellikle bir düşünce ve eylem tarihi olarak yazılır. Siyasal partiler, çevreler, etkileşimler ve fikirler. Bir yandan da, bu tarihi yazanlar ve okuyanlar için olduğu kadar, içinde hareket edenler için de her zaman güçlü bir duygu bileşeni vardır. Sevdikleri ve nefret ettikleri, korktukları, ümit ettikleri... Duyguların bireysellikten çıkıp kolektif fenomenler olarak incelenmeye değer görüldüğü tarihsel anlar, genellikle, kriz dönemleridir; “ne oldu da bütün bir ulus bu delice fikre ikna oldu?” sorusu, fikirlerin gücünden çok, ulusun ruh halini anlamayı gerektiren bir sorudur. Ulusun ruh hali.

Elinizdeki kitap, bir ruh halinin nasıl, hangi fikirlerle, hangi sembollerle ve hangi duygularla inşa edildiğine dair güçlü bir resim sunuyor. Bu inşanın hiçbir zaman bir manipülasyon hikâyesinden ibaret olamayacağını gösteriyor. Sıradan insanlar “kitle ruhu” içinde kaybolmazlar, öyle bir ruh varsa bile, varlığını sürdürmesi için aktif katılım talep eden bir ruhtur bu çünkü. İnsanlar ona dâhil olurken ve onun içinde varlık gösterirken, siyasal özneler olmaya devam ederler.

AKP'nin ve onun hükümet ettiği dönem Türkiye'sinin ta-

rihini anlayabilmek için, AKP'nin fikirselsel köklerine, örgütlenme dinamiklerine bakmak yetmez. Ne kuruluş aşamasındaki "milli görüş elbisesini çıkardık, AKP, DP'nin devamıdır," açıklaması anlaşılabilir böyle, ne de Erbakan'ın Erdoğan hakkında sarf ettiği "... gitmiş Sevr baltasına sap olmuş," sözleri. Bunların fikri mücadelenin ötesindeki anlamları için, hikâyenin duygulanımsal boyutunu hesaba katmak şarttır. İktidar mücadelesi, her zaman böyle bir boyut taşır, hele beden politikaları çağında.

Yeni Osmanlıcılığın "AKP'nin duygu yüklü bir fotoğrafı"nda başköşede oturmasının tarihini ve dinamiklerini tartışırken Nagehan Tokdoğan işte böyle bir perspektif genişlemesi sağlıyor: Hikâyenin duygulanımsal boyutunu gösteriyor bize. Bu boyutun seçmenin manipülasyonundan ibaret olmadığını, "fakir ama gururlu genç" hikâyesinin neden ve nasıl tuttuğunu görüyoruz. Mağduriyetin zafere dönüştüğü kritik anlara, mağduriyet hikâyesinin iktidar hikâyesine evrilmesine dikkat kesiliyoruz; neredeyse aynı sembollerin bu kez farklı duygularla, farklı bir ruh halinin inşasında nasıl kullanıldığına.

Bir "kriz"den söz edilebilecekse bile, artık bunun süregelen bir kriz olduğunu teslim etmemiz gerek gibi görünüyor. 20. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte küresel dünyanın temel niteliği, kriz içinde olmak. Türkiye'nin de. Girilen, çıkılan, atılan, düşülen, teğet geçen... krizler içinde yaşıyoruz. Bu sebeple, siyasal olanın duygulanımsal boyutunu görmek için "ne oldu da bütün bir ulus bu delice fikre ikna oldu?" sorusuna değil, "nasıl oldu da adalet, özgürlük ve eşitlik idealleri insanların büyük bölümü için anlamını kaybetti?" sorusuna ihtiyacımız var. Bu büyük insanlık idealleri yavaşça silinirken yerlerini ne/ler aldı? Bu büyük dönüşümde semboller ve onlara "yapışmış" duygular nasıl bir rol oynuyor? Hangi semboller? Hangi duygular?

Yeni Osmanlıcılık/Hınç, Nostalji, Narsisizm, içinden geçtiğimiz zorlu döneme böyle sorularla yaklaşıyor, gündelik dilin, sıradan nesnelere politik anlamlarına ve ilişkilerine ilişkin etkileyici bir kavrayış geliştiriyor. Siyasetin (tarihin, öznenin...) bittiği tezlerine karşı, yeni siyaset biçimlerine ve araçlarına dikkatimizi çekiyor, bunların yalnızca iktidarın değil, muhalefetin de araçları olabileceğini hatırlatıyor.

Akademik ilgilerin ve merakların her zaman kişisel bir boyutu vardır. Tabii bunlar gerçek ilgiler ve gerçek meraklarsa. Korku gibi, öfke gibi, umut gibi duygularımız, akademik çalışmamızın bir yerlerinde kendilerini gösterir, o çalışmanın duygu tonunu, rengini belirler. Okuyacağınız kitabın parlak bir sosyal bilim çalışması olmasının arkasında, yazarının içinde yaşadığı dünyaya, birlikte yaşadığı insanlara dair sahici merakı yatıyor. Bu merakın peşine düşmek, zorlu bir çalışmayı gerektirse de o, zor yolu bildik hikâyelerin, ezberlerin, kolaycı genellemelerin konforuna tercih ediyor. Altından başarıyla kalktığı bu iddialı çalışma, siyasete olduğu kadar, akademik hayata ilişkin de umutlarımızı tazeliyor.

AKSU BORA

Giriş

*Sembolize edilmemiş her kayıp, sonraki kuşaklara
musallat olmak üzere daima geri döner.*

– ERDOĞAN ÖZMEN

Türkiye'nin siyasal ve toplumsal gündeminde son on yıldır giderek daha fazla aşına olduğumuz bir kavramla karşı karşıyayız; Yeni Osmanlılık. Bu kavramın gerek siyasal jargonda, gerekse toplumsal ve kültürel dağarcığımızda bu denli yer etmesinin arkasında, siyasal alanın terminolojisini aşarak gündelik yaşamımızın içinde çeşitli biçimlerde sıkça karşılaştığımız görünümeler kazanmasının payı büyük. Kavram Türkiye siyasi tarihinin özellikle son on yılında dolaşıma giren bir ihtişamlı geçmiş anlatısını imleyecek şekilde karşımıza çıkıyor. Bu haliyle Yeni Osmanlılık, dünyayı bilmenin, anlamının ve anlamlandırmanın, toplumsal ve siyasal kimlikleri kurmanın aracı olan, inşa edilmiş bir hikâye, insanların ve kolektivitelerin kendilerini onun içine yerleştirdikleri bir politik anlatı olarak varlık gösteriyor. Bu anlatıya gerek iktidar seçkinleri gerekse de taban tarafından yapılan duygusal yatırım ise, başlı başına akademik bir merakın nesnesi olacak denli yoğun görünüyor.

Türkiye siyasetinin son on altı yılına damga vuran Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) deneyimi, bu on altı yıllık süreç

içinde elbette akademik ilginin de odağı haline geldi. Fakat bu deneyim üzerine yapılan akademik çalışmaların neredeyse hiçbirinde, AKP'nin siyaset yapma biçimine son derece içkin olduğunu düşündüğüm duygulara merkezi bir analiz birimi olarak yer verilmedi. AKP'nin yıllar içinde kitlelerden aldığı destek, belki tam da bu nedenle, başka deyişle bir tür “duygu körlüğü” yüzünden ekseriyetle indirgemeci, tüketici, destekçilerin motivasyonlarını anlamaktan ziyade yargılamaya ve hatta onları aşağılamaya varan bir çerçevede değerlendirildi. Bu çalışmanın çıkış noktası, tam da böylesi bir ilgi ve rahatsızlık hissiyatıdır.

AKP'nin duygu siyasetini geçmiş ve şimdiki kapsayacak biçimde ele almak, her şeyden önce gerek iktidar seçkinleri gerekse iktidarın destekçileri tarafından yoğun duygusal yatırım yapılan bir mecra, bir nesne, bir sembolik siyaset aracı bulmaktan geçiyordu. AKP deneyiminin duygu yüklü bir fotoğrafını çekmeye kalktığımızda hem toplumsal yaşamda giderek daha yoğun biçimde görünürlük kazanarak karşılık bulan bir fenomen, hem de bir duygu haznesi olarak belki en dikkat çekici politik anlatı Yeni Osmanlıcılıktır. Zira iktidar seçkinlerinin, Türkiye’de Cumhuriyet rejiminin Osmanlı geçmişini hatırlatan tarihsel kurumların, sembollerin, pratiklerin alaşağı edilmesi üzerine kurulduğu yönündeki bir anlatıyla karakterize olan geçmiş okumasının üzerine, 2000’li yıllarda bizatihi AKP marifetiyle ve toplumsal tabanın katılımıyla başka bir geçmiş anlatısı bina edildi. Yaklaşık yüz yıl boyunca hâkim olan Cumhuriyetçi anlatı ve sembollerin yerine Osmanlı geçmişini yücelten, kolektif gurur ve haz duygularını harekete geçiren alternatif bir milli aidiyet hafızası ikame edildi. Üstelik Yeni Osmanlıcılık, salt stratejik bir politik anlatı olmakla kalmadı, gerek iktidar seçkinleri gerekse toplumsal taban tarafından hevesle kucaklandı, çok çeşitli sembolik araçlar vasıtasıyla günde-

lik hayat pratiklerine sirayet etti, bu sayede de mütemediyen yeniden üretilen ve taze tutulan bir duygusal yatırım nesnesine dönüştü. 2000'li yıllar Türkiye'sinin *ethosunu* ve *pathosunu* belirleyen kuvvetli bir sembolik siyaset aracı halini aldı. İşte bu yönüyle Yeni Osmanlıcılık, AKP iktidarının bunca yıldır tabandan aldığı kesintisiz desteğin duygusal dinamiklerini açığa çıkarmak ve anlamak için biçilmiş kaftandı.

Peki, AKP iktidarı eliyle toplumsal alana adeta saçılan Yeni Osmanlıcı anlatının sembolleri, alıcılarına ne söylüyor ve onlardan ne talep ediyordu? Bu anlatının toplumsal taban tarafından adeta yeni –ve farklı– bir milli kimlik anlayışına tekabül edecek biçimde benimsenmesinin ardında hangi duygusal ihtiyaçlar yatıyordu? Bu duygular geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bağı kurmakta ve böylelikle milli bir halet-i ruhiye yaratmakta nasıl bir rol oynuyordu? İddiam o ki, Yeni Osmanlıcılık her şeyden önce *içeride*, toplumsal tabanın arzularını, hırslarını, öfkelerini açığa çıkarıp, dönüştürüp, onları harekete geçirici bir işlev gördü. Bu anlatıyı hevesle kucaklayan kitlelerin milli kimlik ve tarih bilincinde, duygusal deneyim açısından yeni bir faza geçişi mümkün kıldı, eskisine pek de benzemeyen bir milli halet-i ruhiye yaratımına önyak oldu. Zira AKP'nin iktidara gelişi, Cumhuriyet tarihi boyunca kendi hikâyesini bir tür mazlumluk çerçevesi içinde anlamlandıran bir toplum kesiminin, sembolize edilmesi gereken yeni bir kolektif olarak doğmasına yol açtı. Bu kolektifin tarif edilmesi, milli kimliğin de yeniden, yeni unsurlarla tanımlanmasını gerekli kıldı. Hâl böyle olunca Türkiye toplumu, giderek yoğunlaşan bir biçimde ona görkemli Osmanlı geçmişini yeniden hatırlatan, hatırlatmakla kalmayıp bu anlatıya yoğun bir duygusal yatırım yapılmasını talep eden ve gündelik hayat pratiklerinden medyaya, siyasal söylemden uygulanan politikalara kadar hayatın her alanına sirayet eden bir deneyimin öznesi

oldu. Başka deyişle AKP'nin, 2002'den bu yana –yoğunluklu olarak 2009 yılı ve sonrasında– Yeni Osmanlıcı anlatıyı tesis edip dolaşıma sokmasıyla karakterize olan iç ve dış politikaları, en temelde yeni bir milli tarih anlatısı ve milli kimlik kurgusunu –ve duygusunu– yerleşikleştirmek amacına hizmet etti. AKP böylelikle ortak ve ihtişamlı bir geçmiş anlatısına eşlik eden, toplumun duygusal ihtiyaçlarına yanıt veren bir duygu siyasetinin en kritik aracını bulmuş oldu.

Elinizdeki kitap, Yeni Osmanlıcılık vesilesiyle siyasal ve toplumsal alanda dolaşıma giren sembollerin üzerinde hareket eden, onlara yapışan, onlardan bulaşan ve onlar vasıtasıyla kolektif ve bireysel bedenlerin yüzeylerinde gezinen duygulara odaklanıyor. Bunu yaparken hem duyguların siyasal niteliğine hem de siyasalın duygusal doğasına ilişkin bir bakış açısı geliştirmeyi hedefliyor. Yeni Osmanlıcılığın AKP'nin duygu siyasetini ve bu siyaset yapma tarzı vasıtasıyla kazandığı desteği en yalın biçimde gözler önüne seren politik anlatı olduğunu iddia ediyor. Bu anlatıdan saçılan duygularınsa, AKP'nin içinden çıktığı İslâmi muhafazakâr geleneğin ve hatta yer yer bizatihi Türk öznesinin tarihsel duygusal serüveninin bir izdüşümü olduğunu göstermeyi hedefliyor. Yeni Osmanlıcılığı, toplumsal tabanın arzularını, hırslarını, öfkelerini açığa çıkarıp, dönüştürüp, onları harekete geçirici bir işlev gören yeni bir milli kimlik *pathosu*, bir tür milli duygu üretim mekanizması olarak ele alıyor. Bunu yaparken duygu siyasetinin diyalojik boyutuna, başka deyişle siyasal semboller aracılığıyla iktidar tarafından üretilen duyguların toplumsal taban tarafından nasıl anlamlandırıldığına ve hangi formlarda yeniden üretildiğine, dönüştürüldüğüne, güçlendirildiğine de göz atmayı ihmal etmiyor.

* * *